

Ж.Р. Абишева¹

¹*С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, т.ғ.к.,
Нұр-Сұлтан қ., Қазақстан*

ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ӘЙЕЛДЕРГЕ КҮШ КӨРСЕТУ МӘСЕЛЕСІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңдағы өзекті мәселелердің бірі – гендерлік саясат болып отыр. Гендерлік саясат дегеніміз қоғамдық өмірдің барлық салаларында ерлер мен әйелдердің теңдігіне қол жеткізуге бағытталған мемлекеттік және қоғамдық қызмет. Кеңестік биліктің алғашқы жылдарында «әйел теңдігі» мәселесі мемлекеттік деңгейде көтерілсе, қазіргі уақытта ол «гендерлік теңдік» деген үлкен саяси ғылымға жалғасып, осы гендерлік теңдік аясында бірқатар іс-шаралар қолға алынды.

Мақалада мемлекетіміздегі гендерлік саясаттың бекітілген негізгі бағыттары – билік құрылымдарында ерлер мен әйелдердің үйлесімді қатысуына қол жеткізу, экономикалық тәуелсіз теңдей мүмкіндікті қамтамасыз ету, қызметте өсу мен өз бизнесінің дамуы, отбасындағы теңдей құқық болуына жағдай жасау мәселелері қарастырылған. Автор әйелдер мен ерлердің теңдігіне қатысты кешенді мемлекеттік саясаттың барысы мен отбасында әйелге қатысты орын алып отырған зорлық-зомбылықты статистикалық мәліметтер арқылы талдауға тырысқан.

Түйін сөздер: Гендерлік саясат, гендерлік теңдік, стратегия, құқықтық теңдік, әйел мен ерлер, отбасы, зорлық-зомбылық, ажырасу.

Abisheva Zh.R.¹

¹*S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University, c.h.s.,
Nur-Sultan s., Kazakhstan*

GENDER POLITICS AND PROBLEMS OF VIOLENCE ABOVE WOMEN IN A MODERN PERIOD

Abstract

One of pressing questions today is gender politics. Gender politics is the government and public activity sent to the achievement of equality of rights of men and women in all spheres of public life. In the first years of soviet power a question about "equality of women" walked up a state level, but now he continues to remain in large political science about "gender equality", and within the framework of gender equality the row of measures was accepted.

In the article basic directions of gender politics are examined in a country is an achievement of equal in rights participation of men and women in a management by the state, equal economic independence, career advancement and development of business, equality of rights in family. An author tries to analyse motion of complex public policy on equality of women and men and violence in regard to women in family by means of statistical data.

Keywords: Gender politics, gender equality, strategy, legal equality, women and men, family, violence, broad patterns.

Абишева Ж.Р.¹

¹*Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, к.и.н.,
г. Нур-Султан, Казахстан*

ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА И ПРОБЛЕМЫ НАСИЛИЯ НАД ЖЕНЩИНАМИ В СОВРЕМЕННЫЙ ПЕРИОД

Аннотация

Один из самых актуальных вопросов сегодня - гендерная политика. Гендерная политика - это государственная и общественная деятельность, направленная на достижение равноправия мужчин и женщин во всех сферах общественной жизни. В первые годы советской власти вопрос о «равенстве женщин» поднимался на государственном уровне, но теперь он продолжает оставаться в большой политической науке о «гендерном равенстве», и в рамках гендерного равенства были приняты ряд мер.

В статье рассматриваются основные направления гендерной политики в стране - достижение равноправного участия мужчин и женщин в управлении государством, равной экономической независимости, карьерного роста и развития бизнеса, равноправия в семье. Автор пытается проанализировать ход комплексной государственной политики по равенству женщин и мужчин и насилию в отношении женщин в семье с помощью статистических данных.

Ключевые слова: Гендерная политика, гендерное равенство, стратегия, правовое равенство, женщины и мужчины, семья, насилие, разводы.

Қазіргі жаһандану жағдайында әлемде үлкен өзгерістер орын алып, адамзат қоғамы бұрынғыдай өмір сүре алмайтындығын көрсетіп отыр. Қоғамдық-саяси өмірде соңғы он жылдықтарда болып жатқан үдерістер өткен тарихтан тағылым алып, сын көзбен қарауды талап етеді. Себебі әр халықтың өзіне ғана тән ұлттық ерекшеліктерін ескермей «мен» дегізгерлік қасиеттерді қалыптастыру мүмкін емес.

Бүгінгі таңда қазақстандық қоғамда ер азаматтармен әйелдердің құқықтарын бақылау және қайта құру бойынша бірқатар іс-шаралар жасалып, қаулылар қабылданды. Қоғамға гендерлік теңдік деген ұғым терең еніп, мемлекеттік саясаттың құрамдас бөлігіне айналды. 2003 жылы 27 қарашада Үкіметтің №1190 Қаулысымен Қазақстан Республикасындағы Гендерлік саясат тұжырымдамасы мақұлданып, оның негізгі бағыттары анықталды [1]. Ол еліміздегі гендерлік саясаттың негізгі бағыттарын - ерлер мен әйелдердің билік құрылымдарына теңгерімді қатысуына қол жеткізуді, әйелдердің экономикалық тәуелсіздігі, өз бизнесін дамытуы мен мансап жолында ілгерілеуі үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуді, отбасындағы құқықтар мен міндеттердің тең жүзеге асырылуы үшін жағдайлар жасауды, жыныс нышаны бойынша зорлық-зомбылықтан азат болуды айқындады. Іле-шала Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 29 қарашадағы №1677 Жарлығымен Қазақстан Республикасында 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы бекітілді [2]. Стратегия 2006-2016 жылдар аралығындағы кезеңде еркектер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерінің теңдігіне қол жеткізу жөніндегі міндеттердің шешілуін көздеді. Қабылданған құжатта «Қазақстан Республикасында Гендерлік теңдік стратегиясын іске асыру әйелдер мен ерлердің өздерінің өмір сүру құқықтарын жынысқа байланысты кемсітудің іске асыруы үшін жағдай жасауға ықпал ететін болады», - деп атап өтілді.

Гендер - бұл ерлер мен әйелдердің мінез-құлқын, сондай-ақ олардың арасындағы әлеуметтік өзара қарым-қатынасты айқындайтын, олардың әлеуметтік және мәдени нормалары мен рөлдерінің жиынтығы.

«Гендер» термині әлеуметтік процестерді түсінуге арналған талдау құралы болып табылады.

Ия, тәуелсіздік алғаннан кейін қазақ қоғамы әйелдер мәселесін жаңа заман талабына орай жаңаша қырынан көтере бастады. Бірақ ол жеке адамдардың немесе әйелдердің тікелей тілегі бойынша емес, дамудың объективті тарихи процесіне сәйкес, қоғамдық дамуға қатысу ауқымы мен сипатына байланысты туындады. Нәтижесінде қоғамдық-саяси және экономикалық жағдайлардың ерекшелігі ескеріле отырып, 1998 жылы елімізде әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі арнайы ұлттық комиссия құрылды. Комиссияның құрылуымен Қазақстан Республикасы әйелдері жағдайы мәселесі жөнінде ұлттық мемлекеттік саясаттың қалыптасуы басталды. Осы кезеңнен бастап «гендер» ұғымы айналымға еніп, мемлекеттік саясатта гендерлік даму принциптерінің элементтері енгізілді. Комиссияның басты мақсат-міндеті, гендерлік теңдік ұғымын көпшілікке ұғындыру еді. Себебі нарықтық экономикаға көшу көптеген адамдарды тығырыққа тіреді. Осыған байланысты әйелдерге артылар жүк ауырлады.

Тарихқа көз жүгіртсек, гендер мәселесі өткен ғасырдың 70-жылдары феминистік қозғалыстың кең өріс алуымен пайда болды. Дәл осы кезден бастап батыс ғалымдары жынысқа қатысты теңсіздік мәселесін зерттей бастады. Әйелдер тарихын зерттеушілердің жылдан жылға өсуі

ұйымдық құрылымның қалыптасуына алып келді. 80-жылдардың аяқ кезінде бірнеше елдердің ғалымдарының басын біріктірген «Әйелдер тарихы бағытындағы зерттеушілердің халықаралық федерациясы» құрылды [3]. Шетелдік зерттеушілердің арасында әйелдер мәселесіне ерекше назар аударған және де гендерлік тарихқа негіз қалап берген Джоан Скотт болса [4], посткеңестік кеңістікте гендер мәселесімен кәсіби айналысып жүрген Л.П. Репина, Н.Л. Пушкарева, Л.В. Орлова, Н.А. Шведованы атап өту керек [5]. Қазақстанда Е. Найзагараева [6], Хасанова Г.А. [7], К.Ж. Әміржан [8], А.У. Таналинованың [9] және басқалардың зерттеулерінің басты тақырыбы әйелдердің саяси құқықтарын жүзеге асыру, гендерлік теңдік проблемалары болып табылады. А.Б.Самақованың «Гендерная политика в контексте социальной трансформации казахстанского общества» кандидаттық диссертациясында қазақстандық қоғамдағы гендерлік саясаттың ерекшеліктері, теңсіздіктің пайда болуының тарихи аспектісі мен гендерлік саясатты қалыптастыру контекстіндегі әйелге қатысты күш қолдану проблемасына талдау жасалды [10]. Сонымен қатар осы жолдардың авторы да XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы қазақ әйелдері мәселесіне қатысты кандидаттық диссертация қорғап [11], кеңестік биліктің алғашқы жылдарындағы «әйел теңдігі» мәселесінің күн тәртібінен түспей, қазақ әйелдері арасындағы қоғамдық-саяси жұмыстар мен олардың барысы сол кездегі Одақтас республикада орныққан саяси жүйенің мән-мазмұнынан туындағандығын ашып көрсетеді. Демек, қазақ әйелдерінің таптық саяси санасын ояту арқылы қоғамдағы саяси процестерге жұмылдыру кезек күттірмейтін міндет еді. Себебі 20-30 жылдарда елдегі саяси-шаруашылық науқандардың табысты және мерзімінен бұрын аяқталуы әйелдер бұқарасының қатысуымен жүзеге асырылатын еді. Осы науқандарда ерекше белсенділігімен көзге түскен әйелдерді Өлкелік курстарға оқуға жіберіп, саяси білімін жетілдіріп, кеңестік басшылық органдарға қызмет барысында көтеру көзделді. Оның үстіне қазақ әйелдерін қоғамдық ұйымдар мен кеңестік органдардың жұмыстарына тарту әйелдерден кеңестік жетекшілер дайындаудың құрамдас бөлігі ретінде қарастырылды. Сондықтан да Өлкелік Комитет әйелдер арасындағы жұмысқа барлық партия ұйымдарын тартып, қазақ әйелдерін жоғарылатудың жоспарлы әдісін жасай отырып, оларды практикалық жұмыстарға бекітуді қолға алды. Қалай айтсақ та қазақ әйелдерінің арасында жүргізілген қоғамдық-саяси жұмыстар қиын да әрі күрделі процесс болды. Ұлттық сана мен таптық сананың ара жігін ажыратпай жүргізілген «тең құқылық» деген саясат қазақ әйелдерінің болмысында елеулі із қалдырды. XX ғ 20-30 жылдарында қазақ әйелдерінің арасында жүргізілген саяси-әлеуметтік шаралардың бүгінгі өмір үшін үлкен сабақтары бар. Демек, қоғам дамуының белгілі бір кезеңінің тәжірибелерін зерттеу ісінде өткенді біліп-үйренудің маңызы зор деп ойлаймыз.

Мәселені талдауда біз соңғы жылдары отандық тарих ғылымында болып жатқан түбегейлі методологиялық және теориялық тұғырларды негізге алдық. Ғылыми зерттеу әдістемесі қоғамдық құбылыстар өзгерісін және дамуын нақты зерттеуді, сондай-ақ мәліметтер жинағының барынша толық талдануы мен қарастырылуын, тарихи міндеттерді нақты шешуді талап ететін тарихилық, объективтілік принциптеріне негізделеді. Гендерлік тарихты зерттеу барысында тарихшы ғалымдардың қолданатын әдістері гендерлік психология және социологиямен астасып жатыр. Себебі әйел мен ер азаматтың тұлғалық және әлеуметтік сипатын зерттеу осы екі гуманитарлық ғылымдар аясында жүргізіледі. Зерттеушілердің жиі қолданатын бақылау әдісі арқылы тарихи деректер, ғылыми жарияланымдар сияқты мәліметтерді көптеп пайдалану негізінде зерттеуші өткен тарихқа тереңдей еніп, оның ішкі жағын зерттеуге тырысады. Әлбетте гендерлік методология әртүрлі мектеп пен бағыттағы ғалымдардың ынтымақтастығын қажет етеді.

Гендерлік саясатты бүкіл демократиялық үрдістерден көз жазбаған, озық дамыған, бәсекеге қабілетті елдердің барлығы да ұстанады. Гендерлік теңдік мәселесін өз саясатының күн тәртібінен түсірмей, тек қана сөз жүзінде айтып қана қоймай, іс жүзіне асырып отырған скандинавиялық елдер (Швеция, Финляндия, Норвегия және т.б.), Еуроодаққа кіретін елдер әлемдік аумақтағы көптеген көрсеткіштер бойынша ең озық дамыған елдер. Ендеше, әлемдегі озық елдердің қатарына кіреміз десек, интеллектуалды ұлт боламыз десек, бізге де байыпты гендерлік саясат қажет. Ұлт тек қана еркектерден тұрады немесе интеллект тек қана еркектің мандайына жазылыпты деп айта алмаймыз. Көбіміз, дәстүрге сай, әйелдің орны – от басы, ошақ қасы деп анықтаймыз. Солай болғанын ерлер қалайды да, бірақ үйдегі отырған адамның еңбегі көзге көрінбейтіндігі, әлеуметтік мәртебеге ие болмайтындығы, жалақы төленбейтіндігі – заңды нәрсе сияқты қабылданады, сондықтан “ақша тапқыш” еркектер өзінің экономикалық үстемдігін пайдаланып, әйелін басыбайлы құлындай көреді. Бәріне топырақ шашпай-ақ қояйық, арасында көзі ашықтары, өресі биіктері де бар. Бұның бәрі де әйел баласының өзін-өзі сыйлауына, өзіне деген сеніміне нұқсан келтіреді.

Гендерлік теңдік бағытында Қазақстанда орындалып жатқан құқықтық актілер мен жобалар Орта Азиядағы бірқатар елдерге қарағанда алда келеді. Гендерлік теңдік туралы стратегияның талабы әйелдердің билікке араласуын 30 пайызға жеткізу болып табылады. Әр елде соның ішінде әсіресе Батыс елдерінде құрылған әйелдер қозғалысының талабы қоғамдағы гендерлік теңсіздікті болдырмау. Сол мақсатта гендерлік саясатқа үлкен мән беріліп, халықаралық деңгейдегі ұйымдардың (ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, ОБСЕ және т.б) араласуымен Гендерлік тематикалық топ құрылды. Аталған ұйым ТМД елдерінде өз жобаларын жүзеге асыру үшін қомақты қаржы бөліп, техникалық көмек жасады. Қазақстан Республикасында да әйелдердің мәртебесін көтеру, ұлт денсаулығын сақтау бағытында қыруар жұмыстар атқарылды

Елбасымыздың «гендерлік теңдікке қол жеткізудің 2006-2016 жылдарға арналған» Жарлығында ерлер мен әйелдерді қоғамның барлық саласында теңестіру қарастырылған. Билік басында министр мен депутат әйелдер жыл өткен сайын көбейіп келеді. Әйелдер құқын қорғауға негізделген шараны іске асыру ниетінде құрамына Үкімет, құқық қорғау қызметкерлері, бейресми ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары енетін жұмысшы тобы құрылды. Осы топтың бастамасымен біраз нәтижелі жұмыстар атқарылды. Ерлер мен әйелдер арасындағы теңсіздікті жоюға бағытталған нақты қадамдар жасалды. Қалалық, облыстық Мәслихаттар мен Парламенттегі әйелдердің саны елеулі көтерілді [12].

Кесте 1.

	Жылдар								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Әйелдердің парламентте алатын орындарының үлесі	17,8	17,8	23,8	26,2	26,2	26,7	27,6	27,4	27,6
Әйелдердің жергілікті билік органдарында алатын орындар үлесі (әкімдіктер)	-	16,94	17,00	18,17	18,41	18,80	22,16	22,10	22,19

Кестеден байқағанымыздай, Қазақстанда әйелдердің парламент пен билік органдарындағы үлес салмағы жылдан жылға өсіп отыр. Соңғы жылдары әйелдерді лауазымды қызметтер, әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық ұйымдардың жұмыстарына тарту арқылы басшылық қызметтерге көтеру іс-шаралары қарастырылған. Мұндай демеудің бұрын-соңды болмағанын айтып өтуге тиіспіз. Әйел адамның табиғатында тұрақтылық пен келісімнің рухы бар. Сондай қабілетімен республикадағы еңбек ресурсының тең жартысын құрап отырған Қазақстан әйелдері елімізді үдемелі индустриялық-инновациялық жолға қоюға өзіндік үлес қосары сөзсіз.

Бүгінгі таңда елімізде шағын және орта кәсіпкерлік саласында тер төгіп жүргендердің арасында әйелдердің үлесі 2006 жылдан 2016 жылға дейінгі аралықта 38 пайыздан 50 пайызға көтерілді. Әсіресе, әйелдердің денсаулық сақтау мен білім беру секторындағы үлесі 70 %- ға жетіп отыр [13, 30, 31 бб.]. Қазақстанда әлемдегі барлық мемлекеттердегідей жоғары білімді әйелдердің саны айтарлық-тай көп. Тағы да статистикаға жүгінсек, жоғары оқу орындарындағы білім алушы контингенттің 53,86 %-ы қыз балалардың үлесіне тиеді. Магистр дәрежесін алу үшін білім алған әйелдердің үлесі 64 % болса, ғылым докторы дәрежесін алған әйелдердің үлесі 58 % құрап отыр [13, 32 б.].

Шындығына келгенде қазақ әйелдері – қоғамымыздың ең жинақы, ең серпінді күші. Қазақ әйелдерінің бойында шығыстық икемділік пен батыстық ынталылық қасиеттер қатар қонған. Содан да болар қазақ әйелдері қоғамдық-саяси жұмысқа араласқанда, алдымен жұртшылыққа пайда әкелуге ұмтылады. Әлбетте, егер де тарихқа көз жүгіртер болсақ, қазақ әйелінің орны қай қоғамда болмасын өзіндік ерекшеліктерімен айқындалып тұрады. Дәстүрлі қазақ қоғамында ерлер мен әйелдердің әрқайсысының атқаратын өз міндеттері болды. Әйелдердің рөлі бала тәрбиелеумен, үй шаруашылығын жүргізумен қатаң шектелмеген. Әйелдер де ерлермен қатар билік айтып, ел ісіне араласқан.

Ел басына күн туған кезде қорамсақ толы жебе асынып, айқайлап жауды қашырып, түйіліп келген дұшпанынан қаймықпай, өз елінің азаттығы үшін атқа қонды. XIX ғасырдың орта кезінде Қазақстанға саяхат жасаған Ресей императоры географиялық қоғамының мүшесі Н.А. Северцов қазақ әйеліне мынадай сипаттама берген екен: «Қазақ әйелдері еркін ойлылығымен ерекшеленеді, билікті мойындамайды. Ол өмір бойы бітпейтін үй тірлігінде жүрсе де күң емес, қайта ол үйдің шын мәніндегі бикесі, билеушісі, жалқау күйеу әйеліне бағынышты. Тек қонақ күту кезінде ғана күйеуінің момақан қызметшісі болып, тамақты да бірге ішпей, қалғанын ғана қанағат тұтады.

Мұның өзі сол үйдің бикесі ретінде қонақтарды күту әдебімен байланысты. Қалай болғанда да қазақ еркектері ат үстінде және үйінен тысқары жерде ғана батыл болуы анық, ал қазақ әйелі керісінше, үйде тәуелсіз, толық билігі бар бике. Ауылға жау шапса, еркектер қаруын ала сала жылқыға жөнеледі, ал әйелдер ауылды қорғайды. Содан соң барып шапқан жауға ерлер лап қояды...» [14]. Орыс ғалымының жазған осы бір сипаттамасы қазақ әйелінің бейнесін жан-жақты ашып бергендей.

Ұлттың болашағы қазақ әйелінің қолында. Ұлтты өсіретін де, өшіретін де қазақ әйелі екенін ескерсек, бүгінгі таңдағы мемлекеттің әйелге қатысты жүргізіп отырған саясаты құптарлық. Бірақ та әйелге қатысты белгілі бір тұғырнаманы қабылдамастан бұрын ұлттық ерекшелікті назарға алғанымыз дұрыс болар еді.

Қазақ әйелі бұрын-соңды тарихымызда дәл қазіргідей қайраткерлік, жасампаздық дәрежеде болып көрген жоқ. Жиырма жылға толар-толмас мерзім аясында саяси аренада, мемлекеттік басқару саласында талай аруларымыз дара тұлға ретінде көрінді. «Жан-жақты жарасымды жетілген әйел жан-жақты жетілген еркекке қарағанда әлдеқайда жоғары деңгейдегі адам», - деп Ф.Ницше айтқандай, әйел қоғамның қозғаушы күші. Халықтың, оның ішінде әйелдердің бақуатты өмір сүруі мемлекеттік саясаттың маңызды басымдықтарының бірі болып саналады. Бұл жұмыстың маңызды кезеңдерінің бірі – қоғамда, отбасында әйелдердің зорлық көрмеуін қамтамасыз ету.

Дәл бүгінгі таңда қоғамда әйелдерге қатысты күш қолдану кең етек алып отыр. Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасы және гендерлік саясаттың Тұжырымдамасына сәйкес әрбір үшінші әйел өмір бойы ұрып-соғу, жыныстық мәжбүрлеу және т.б зорлық-зомбылыққа ұшырайды. 2015 жылы 40 мыңға жуық әйелдер ішкі істер Министрлігі жүйесіндегі әйелдерді қорғау арнайы бөліміне хабарласты. Құқықтық және психологиялық көмек алу үшін 3,5 мыңнан аса хабарласқан әйелдер дағдарыс орталықтарына орналастырылды. Жыл сайын отбасындағы құқық бұзушылық жасағаны үшін 35 000 адам әкімшілік жауапкершілікке тартылса, 8 000 адамға қатысты әкімшілік тиым салу түрінде жаза қолданады. Зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету үшін 28 дағдарыс орталықтары жұмыс жасайды [13, 32 б.]. Оны 20-сы мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс және басқа да әлеуметтік маңызды бағдарламалар арқылы грант бөлу жолымен мемлекеттік бюджет есебінен қаржыландырылады. 6 дағдарыстық орталық қызметінің негізгі бағыты адам саудасы құрбандарына көмек көрсету, 12-нің бағыты – тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету, 10-ның бағыты – зорлық-зомбылықтың барлық мәселелері бойынша консультация беру болып табылады. Барлық дағдарыстық орталықтарда сенім телефондары жұмыс істейді, олар арқылы құқықтық және психологиялық көмек қызметкерлері 20 мыңға дейін адамға қызмет көрсетеді. 2010 жылы дағдарыстық орталықтардан 22 мыңнан астам адам, соның ішінде 18,5 мың әйел көмек сұраған, уақытша баспаналар қызметін 1 мыңнан астам адам пайдаланған [15]. Бұл орталықтарда консультативті-психологиялық және заңгерлік көмекті тегін ұсынып, қажет болған жағдайда жәбірленушілерді медициналық мекемелерге жібереді, уақытша баспана береді. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарының толық қауіпсіздігі мен анонимділігін қамтамасыз етеді. Балалары бар әйелдер мамандандырылған дағдарыс орталығында бір айдан жарты жылға дейін бола алады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға қатысты дене зардабын және психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана іс-әрекеті. Көбінесе әйелдер мен балалар тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбандары болып табылады. Әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылық көбінесе әлеуметтік-экономикалық жағдайдың төмен болуы себепті, сонымен қатар берекелі отбасы болып есептелетін отбасында да туындауы мүмкін. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың төрт бар. Олар – психологиялық зорлық-зомбылық (кемсіту, тиым салу, оқшаулау, негізсіз талаптар қояды, қорқыту, үркіту, бопсалау), күш көрсету зорлық-зомбылығы (ұру, тебу, кез келген қаруды қолдану, дене жарақатын салу), экономикалық зорлық-зомбылық (балалар шығыны немесе жеке шығын үшін ақша бермеу, азық-түлікке және басқа қажеттіліктерге ақша бермейді), сексуалды зорлық-зомбылық.

Тек 2010 жылы әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты болдырмау жөніндегі 60-тан астам профилактикалық іс-шаралар жүргізілді. Ішкі істер министрлігінің (ІІМ) Әкімшілік полиция комитеті мен Дағдарыстық орталықтар одағы арасында Ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылып, тұрмыстық зорлық-зомбылықты болдырмау жөніндегі іс-қимыл жоспары әзірленді.

Статистика бойынша Қазақстанда отбасындағы зорлық-зомбылық сипатындағы қылмыстардың 90 пайызға жуығы әйел адамдарға қатысты жасалады. Қазіргі қоғамда отбасылық

зорлық-зомбылықтың белең алғандығы сондай 2016 жылы 21 желтоқсанда сол кездегі Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрі Т.Дүйсенованың №1079 бұйрығымен Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандарты бекітілді [16]. Аталмыш стандартта әлеуметтік қызметтер ұсыну сапасына қойылатын талаптар, әлеуметтік қызметтер көрсету көлеміне қойылатын талаптар, әлеуметтік қызметтер көрсету шарттарына қойылатын талаптар нақтыланды. Ия, соңғы жылдары елімізде әйелдерге қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтар жылдан жылға өсіп отыр. Көпшілік жағдайда қазақ әйелдері отбасының ішіндегі жағдайды сыртқа шығармауға тырысып, «тиран» күйеуінің қысымына көніп, соңы қайғылы жағдаймен аяқталып жатады. Қазақстандағы әйелдерге қатысты орын алған зорлық-зомбылықтардың біразы Алматы, Шығыс-Қазақстан, Түркістан облыстарының үлесіне тиеді. Ал төмендегі кестеде жалпы республика бойынша орын алған зорлық-зомбылықтардың әр жылдағы сандық көрсеткіштері беріліп отыр [17, 50 б.].

Кесте 2

	Жылдар								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Әйелдерге қатысты орын алған зорлық-зомбылық	42574	78503	108752	137356	136705	65325	124298	119608	115285

Кестеден көрінетіндей, әйелдерге қатысты күш көрсету бастапқы жылдарға қарағанда соңғы жылдары біршама өскен. Кестедегі зорлық-зомбылыққа қатысты сандық көрсеткіштерді сөйлетер болсақ, біразы қызғаныштан, спирттік ішімдікті қолданғандықтан, ұрыс-керістен, мүліктік келіспеушіліктен жасалған.

Зорлық-зомбылыққа ұшырайтын әйелдердің жас ерекшелік сипаты да әртүрлі. Мәселен, бір ғана Түркістан облысындағы 2020 жылғы мәлімет бойынша күйеулерінен қысым көрген әйелдердің жас ерекшелігі төмендегіше: 18 жастан 29 жасқа дейін – 213 адам (2019 жылы – 486), 30 жастан 39 жасқа дейін – 347 (2019 жылы – 726), 40 жастан 49 жасқа дейін – 298 (2019 жылы – 625), 50-ден жоғары – 296 адам (2019 жылы – 377) [18].

Әйелге қатысты күш қолданудың соңы не ажырасуға не қайғылы жағдайға алып келеді. Ал ажырасу, некенің бұзылуы соңғы жылдары қоғамда белең алған келеңсіз құбылыстардың бірі. Британдық «The Economist» басылымының әлемдік рейтингінде Қазақстан ажырасу саны бойынша 10-орында тұр [19]. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, 2018 жылы 41% неке бұзылған. Ажырасудан Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстары алдыңғы орында. Ал 2009-2017 жылдардағы республикалық көрсеткіш төмен түспей, керісінше жыл сайын өсіп отырған. Соған сәйкес 2014-2017 жылдары бала туу көрсеткіші төмендеген [20]. Қалай айтсақ та ажырасу, некенің бұзылуы қазіргі қазақстандық қоғамның үлкен індеті болып отыр. Оның үстіне 2020 жылдың наурызында елде басталған карантин халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайына кері әсерін тигізді. Отбасында ерлі-зайыптылар жиі жанжалдасып, соңы шаңырақтың шайқалуына алып келді. Карантин кезеңінде egov.kz порталына некені тіркеу туралы 1152 өтініш, ал онлайн ажырасуға 311 өтініш түскен [21]. Әлбетте, әйелге күш қолдану, әйелдің ар-намысына, абыройына нұсқан келтіру мәселесі мемлекеттік деңгейде шешілуге тиіс. Себебі мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық негізі әйелдің қоғамда алатын орнымен анықталады. Әйел- ұлттың болашағы, әйел ұлтты жалғастырушы ана, әйел – ұлт тәрбиешісі. Баланың бойына ұлттық құндылық пен ұлылықты дарытатын да, өшіретін де әйел-ана. Олай болса Қазақстан Республикасында әйелдердің жағдайын жақсарту, әйелдер мен ерлердің теңдігін сақтау жөніндегі мемлекеттік саясаттың тұжырымдамасын өткен тарихи кезеңнің келенді, келеңсіз тәжірибелерінен сабақ ала отырып жүргізген жөн.

Бір қуантарлығы, қазіргі Қазақстан қоғамында әйелдер өздерін, бір жағынан, отбасында – ана, сүйікті жар, шаңырақтың берекесін асырып отырған әйел ретінде көрсете білсе, екінші жағынан, өзін кәсіби маман, тұлға ретінде де танытып жатқаны жасырын емес. Біздің замандастарымыздың бір ерекшелігі, мемлекеттің саяси өміріне белсене араласып, өз пікірлерін, ойларын қымсынбай ашық айтып жүрсе де, олар ғасырлармен қалыптасқан халқымыздың әдеп пен дәстүрлерінен аттап өткен емес. Олар нәзік әйел қалпынан таймай, салт-дәстүрлерімізді бекем ұстанып келеді. Отбасы мен мемлекетіміздің тұрақты дамып, небір асуларды бағындыруының сыры да осында болса керек. Әйелдердің қоғамдағы бұл қызметі ерекше бағалануы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасындағы гендерлік саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 27 қарашадағы № 1190 қаулысы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51045228#pos=5;-38
2. Қазақстан Республикасында 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік стратегиясын бекіту туралы ҚР Президентінің 2005 жылғы 29 қарашадағы Жарлығы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U050001677_
3. Англ.: *International Federation for Research in Women's History*.
4. Scott, J.W. *Gender: A Useful Category of Historical Analysis* / J.W. Scott // *American Historical Review*. – 1986. – Vol. 91. – № 5.
5. Репина Л.П. *Гендерная история: проблемы и методы исследования* // *Новая и новейшая история*. – 1997. – №6., Пушкарева Н.Л. *Предмет и перспективы гендерного подхода в исторических науках* // *Пол и гендер в науках о человеке и обществе*. – Тверь, 2005., Орлова Л.В. *Гендерный аспект политического участия женщин в странах таможенного союза* // *Карельский научный журнал*, 2017 № 1 (18)., Шведова Н.А. *Политические партии и гендерное равенство* // *Женщина в российском обществе*, 2016 №4 (81).
6. Найзагараева Е. *Гендерная политика в современном Казахстане* // *Европейское сообщество*, 2001 № 1.
7. Хасанова Г.А. *Гендер, политика, демократия*. – Алматы: Институт развития Казахстана, 2002.
8. Әміржан К.Ж. *Проблемы правового обеспечения гендерного равенства в Республике Казахстан* // *Вестник института законодательства и правовой информации Республики Казахстан*, 2009 № 3.
9. Таналинова А.У. *Вопросы реализации политических прав женщин в Республике Казахстан* // *Сибирское юридическое обозрение*, 2012 № 2.
10. Самақова А.Б. *Гендерная политика в контексте социальной трансформации казахстанского общества*. Дисс. на соиск. учен. Степени канд. полит. Наук. Алматы, 2004. – 168 с.
11. Абишева Ж.Р. *XX ғасырдың 20-30 жж. қазақ әйелдерінің арасындағы қоғамдық-саяси жұмыстар*. Тарих ғылымд. кандид. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындаған автореферат. Алматы, 2003. – Б 30.
12. Гендерлік теңдікті қамтамасыз ету және барлық әйелдер мен қыздардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту. *Деректер* 5.5.1 // https://stat.gov.kz/official/sustainable_development_goals/goa_05_gender_equality (20.02.2020).
13. *Обзоры ОЭСР по государственному управлению* // *Реализация гендерной политики в Казахстане*. 2017. – 122 с.
14. *Қазақ тарихы*, 1994 ж. № 6
15. Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенцияның орындалуы туралы баяндаманы бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2011 жылғы 15 қыркүйектегі Қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100001064>
16. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы бұйрық // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014701> (21.12.1016).
17. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі // *Үйдегі зорлық-зомбылық басталған жағдайда: тұрмыстық зомбылықтың алдын алу жөніндегі нұсқаулық*. Нұр-Сұлтан, 2019. – 57 б.
18. <http://pavlodarnews.kz/kz/pavlodar-oblysy/zorly-zombyly-a-k-bine-o-uma-an-yelder-shyraydy/> (24.07.2020).
19. Қазақстанда әрбір екінші отбасы ажырасады – статистика // https://lenta.inform.kz/kz/kazakstanda-arbir-ekinshi-otbasy-azhyrasady-statistika_a3487098 (11.01 2019).
20. «Egemen Qazaqstan» // <https://egemen.kz/article/181540-bir-dgylda-108-mynh-adam-adgyrasqan> (1.02.2019).
21. Карантин кезінде қанша ерлі-зайыпты ажырасуға өтініш берді // <https://sputniknews.kz/society/20200424/13794032/karantin-ajyrasu-otinish.html> (24.04.2020).

References:

1. *on the concept of gender policy in the Republic of Kazakhstan Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 27, 2003 No. 1190* // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51045228#pos=5;-38

2. Approval of the gender strategy in the Republic of Kazakhstan for 2006-2016 by the decree of the president of the Republic of Kazakhstan dated November 29, 2005 // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U050001677_
3. English.: International Federation for Research in Women's History.
4. Scott, J.W. Gender: A Useful Category of Historical Analysis / J.W. Scott // *American Historical Review*. – 1986. – Vol. 91. – № 5.
5. Repina L. P. Gendernaya history: problems and methods of research // *new and new history*. – 1997. - No. 6., Pushkareva N. L. subject and perspective of gender approach in historical sciences // *gender and gender in science about man and society*. Tver, 2005., Orlova L. V. Genderny aspect of women's political participation in the customs union // *Karelian scientific journal*, 2017 No. 1 (18), Shvedova N. A. political parties and gender Ravenna // *women in the Russian society*, 2016 No. 4 (81).
6. Naizagarayeva E. gender politics in modern Kazakhstan // *European Community*, 2001 No. 1.
7. Khasanova G. A. gender, politics, democracy. - *Almaty: Institute of development of Kazakhstan*, 2002.
8. Amirzhan K. zh. problems of legal provision of gender equality in the Republic of Kazakhstan // *Bulletin of the Institute of legislation and legal information of the Republic of Kazakhstan*, 2009 No. 3.
9. Tanalinova A. U. issues of implementation of political rights of women in the Republic of Kazakhstan // *Siberian legal review*, 2012 No. 2.
10. Samakova A. B. gender politics in the context of social transformation of the Kazakh society. Diss. "no," he said. "what?" "No," she said. *Polit. Nook*. Almaty, 2004. - 168 P.
11. Abisheva zh. R.20-30 of the XX century. social and political work among Kazakh women. *History science. Candide. abstract prepared for obtaining an academic degree*. Almaty, 2003. - P 30.
12. ensuring gender equality and empowering all women and girls. Data 5.5.1 // https://stat.gov.kz/official/sustainable_development_goals/goa_05_gender_equality (20.02.2020).
13. review of the OECD on state management // *implementation of gender policy in Kazakhstan*. 2017. - 122 P.
14. *Kazakh history*, 1994 No. 6
15. resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated September 15, 2011 on approval of the report on the implementation of the convention on the elimination of all forms of discrimination against women // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100001064>
16. order on approval of the standard for the provision of special social services to victims of domestic violence // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600014701> (21.12.1016).
17. Ministry of Information and public development of the Republic of Kazakhstan // *in case of domestic violence: instructions for the Prevention of domestic violence*. Nur-Sultan, 2019. - 57 p.
18. <http://pavlodarnews.kz/kz/pavlodar-oblysy/zorly-zombyly-a-k-bine-o-yma-an-yelder-shyraydy/> (24.07.2020).
19. every second family gets divorced in Kazakhstan – statistics // https://lenta.inform.kz/kz/kazakstanda-arbir-ekinshi-otbasy-azhyrasady-statistika_a3487098 (11.01 2019).
20. «Egemen Qazaqstan» // <https://egemen.kz/article/181540-bir-dgylda-108-mynh-adam-adgyrasqan> (1.02.2019).
21. How many spouses filed for divorce during quarantine // <https://sputniknews.kz/society/20200424/13794032/karantin-ajyrasu-otinish.html> (24.04.2020).